

Kitty M. van Leuven-Zwart & Ton Naaijkens

Vertaalwetenschap, een overbodige luxe?

Kitty Zwart (1943 – 2020) was hispanist en taalwetenschapper en promoveerde in 1984 op het proefschrift Vertaling en origineel: een vergelijkende beschrijvingsmethode voor integrale vertalingen, ontwikkeld aan de hand van Nederlandse vertalingen van Spaanse narratieve teksten. Daarin probeerde zij te voorzien in de behoefte aan ‘objectiveerbare uitspraken over wat er gebeurt als een brontekst de vorm krijgt van een vertaling’. In 1992 vervatte ze haar ideeën over het vak in de inleiding Vertaalwetenschap: ontwikkelingen en perspectieven, vooral gestructureerd naar de beroemde indeling van de vertaalwetenschap uit The Name and Nature of Translation Studies van haar leermeester James Holmes. Ze behoorde tot de oprichters van het tijdschrift Filter, waarvan het eerste nummer verscheen in 1994.

Ton Naaijkens (1953) is vertaler en schrijft over vertalen. Hij vertaalde onder meer de verzamelde gedichten van Paul Celan en recentelijk twee verhalen van Stefan Zweig. Hij was verbonden aan het Instituut voor Vertaalwetenschap in Amsterdam en de universiteiten van Nijmegen en Utrecht, waar hij respectievelijk de leerstoel Theorie en Praktijk van het Literair Vertalen en de leerstoel Duitse Letterkunde alsmede Vertaalwetenschap bekleedde. Hij was coördinator van de tweejarige transnationale master Literair Vertalen (2013 – 2018) en gaf leiding aan het Nederlands-Vlaamse Expertisecentrum Literair Vertalen (2016). Hij is redacteur van het tijdschrift Filter.

Vertaalwetenschap, een overbodige luxe?

Zonder iets af te willen doen aan de waarde van de universitaire vertaalopleidingen die er nu bestaan of die van de Vertalersvakschool, er was een tijd dat Nederland een volwaardige en voltijds academische vertaalopleiding kende. Totdat in de jaren negentig de Letterenfaculteit van de Universiteit van Amsterdam besloot deze opleiding – die menig literair vertaler van naam en faam had afgeleverd – op te heffen. In De Gids van januari 1993 deden hoogleraar Kitty Zwart en haar collega Ton Naaijens nog een laatste verwoede poging het tij te keren. Tevergeefs, zo bleek. Naar aanleiding van het overlijden van Kitty Zwart – herdacht door Ton Naaijens en Cees Koster op Vrijdag Vertaaldag en door Peter de Waard in de Volkskrant van 30-1-2020 – plaatst VertaalVerhaal graag nog eens dat j'accuse uit begin 1993. Met speciale dank aan Hans Kuiken.

In deze tijden waarin de grenzen in Europa voornamelijk taalgrenzen zijn, lijkt de gemiddelde Nederlandse intellectueel een blinde vlek te ontwikkelen: hij ziet het belang van het verschijnsel vertalen steeds meer over het hoofd. Er verschijnt een nieuwe *Nederlandse literatuurgeschiedenis* waarin vertalingen slechts zijdelings een rol spelen. Ter beschrijving van het literaire klimaat in de jaren 1986 tot heden wordt een nieuw deel 'courante literatuurgeschiedenis' aangeboden, maar het leeuwendeel van de publicaties hier te lande, de vertalingen, wordt nagenoeg genegeerd.

Het fraaiste staaltje in de sector 'blinde vlek' wordt echter geleverd door het bestuur van de Amsterdamse Faculteit der Letteren. Deze faculteit verkeert in grote financiële nood; alleen een reorganisatie in de vorm van een fors aantal opheffingen en gedwongen ontslagen kan de nood lenigen. Als leidraad heeft men gekozen voor een 'aanscherping van het Europese profiel'. In het kader hiervan wordt de toch zeer 'Europese' en voor Nederland unieke studierichting Vertaalwetenschap van tafel geveegd. Het vertaalonderwijs zou immers net zo goed door de traditionele talenvakgroepen verzorgd kunnen worden. Alsof de vertaalwetenschap enkel bestaat uit 'leren vertalen'. Alsof dit 'leren vertalen' hetzelfde is als het leren van een vreemde taal. Alsof vertalen louter en alleen een kwestie van doen is en geen theoretische reflectie of academische aandacht behoeft.

Wonderlijk genoeg heeft men bij overheidsinstellingen en in het bedrijfsleven volstrekt geen last van deze blinde vlek. Integendeel. Daar stijgt de vraag naar wetenschappelijk onderlegde vertalers met de dag; daar wordt aan de kwaliteit van vertalingen en dus aan vertalers steeds hogere eisen gesteld. Daar leeft het besef dat kwalitatief hoogwaardige vertalingen alleen kunnen worden geleverd door vertalers met een scherp oog voor de doelgroep, door vertalers die precisie en creativiteit combineren met een groot scala aan stilistische vaardigheden, door vertalers die

inzicht hebben in de complexiteit van vertalen en dus niet alleen praktisch, maar ook theoretisch geschoold zijn.

Aan de opleiding van de moderne vertaler worden steeds specifiekere eisen gesteld. Daaraan kunnen de traditionele talenvakgroepen niet voldoen, domweg omdat zij niet beschikken over de ruimte, de tijd en de deskundigheid voor een specialisme als vertalen. Doelstelling van het onderwijs in die vakgroepen is immers niet het opleiden van vertalers, maar van deskundigen op het gebied van de vreemde taal, literatuur en cultuur. Binnen dit onderwijs kan het vertalen weliswaar een rol spelen, maar het is dan een middel ter ondersteuning en toetsing van de taalverwerving en geen doel op zich. Het valt niet te ontkennen dat het inzicht in dit onderscheid tussen vertaalonderwijs als middel en vertaalonderwijs als doel nog lang geen gemeengoed is. De leek denkt nog vaak dat kennis van een vreemde taal voldoende voorwaarde is voor het vertalen in en uit die vreemde taal. Maar je zou van een letterenfaculteit toch mogen verwachten dat zij haar plannen niet baseert op achterhaalde opvattingen en anachronistische ideeën over vertalen.

Het is bovendien op zijn zachtst gezegd merkwaardig dat zo'n faculteit een discipline buitenspel wil zetten waarvan niet alleen het maatschappelijk belang, maar ook de wetenschappelijke relevantie alleen maar groeit. Zowel in de comparatieve linguïstiek als in de vergelijkende literatuurwetenschap rukt het fenomeen vertalen op naar het centrum van de discipline. Het onderzoek in de vertaaldidactiek en de vertaalkritiek begint steeds meer vruchten af te werpen. Het onderzoek naar cultuurspecifiek vertalen staat nog in de kinderschoenen, maar krijgt steeds meer vorm. Het opheffen van dat ene centrum waar al dit onderzoek gebundeld kan worden, heeft ongetwijfeld versnippering en vervlakking tot gevolg. Het is terug naar af, terwijl men in het buitenland niet anders doet dan 'Translation Studies' uitbouwen en profileren, terwijl men in het buitenland Nederland om zijn vertaalcultuur benijdt.

Het beleidsvoornemen van de Amsterdamse Faculteit der Letteren impliceert nog meer stappen terug in de tijd. Terwijl in het bedrijfsleven uitbreiding van het management als een verouderd principe van de jaren zeventig wordt afgedaan, wordt het universitaire apparaat vergroot. Waar het bedrijfsleven zich richt op behoud van inhoudelijke kwaliteit, gooit de universiteit deskundigheid in de prullenbak of laat die deskundigheid verwateren tot oppervlakkige dienstverlening aan ongeprofileerd op te leiden manusjes-van-niets. Door het met een flinterdun velletje overtrokken beleidsplan wordt zicht geboden op een schamel geraamte: het heeft de gladheid van geld. Het is inderdaad juist prioriteit te geven aan kosten-en-baten-analysen, maar onjuist dat te doen op grond van een ongeloofwaardige argumentatie en op basis van vage prognoses. Het is inderdaad juist een letterenfaculteit ten opzichte van de zusterfaculteiten te profileren en het onderwijs en onderzoek aan te scherpen, maar behoud dan dat waarmee je je onderscheidt en stoot geen unieke voorzieningen af. Dit voorstel holt bij voorbaat achter de feiten aan; het gaat vervolgens zo vrijelijk met de feiten om dat het erop gebaseerde beleid evengoed geheel anders kan uitvallen. Alternatieven zijn niet onderzocht, aan andere (per definitie minder Europees geprofileerde) opheffingen is bijvoorbeeld 'geen moment gedacht'.

We hebben het al eerder gezegd, maar we zeggen het nog eens: opheffing van de studierichting Vertaalwetenschap betekent een forse stap terug in de tijd. Van hoogwaardige specialisten worden vertalers wederom impressionistische amateurs waar niemand op zit te wachten. De vertalers die door de jonge vakgroep Vertaalwetenschap tot op heden zijn afgeleverd (onder wie aan aantal veelbelovende jonge literaire vertalers) spinnen er garen bij. Het zijn juist deze zowel praktisch als theoretisch geschoolde vertalers aan wie de maatschappij van vandaag behoefte heeft.